

*Спанчінцев О. С.,
аспірант кафедри цивільного процесу
Інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА РОЗГЛЯД СПРАВИ У СПРОЩЕНОМУ ПОЗОВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Анотація. У статті проаналізовано окремі питання реалізації права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні. Спрощене позовне провадження є складовою частиною позовного провадження.

Реалізація права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні можлива не для кожної особи, не для кожного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин. Тільки за наявності визначених цивільним процесуальним законом передумов особа буде мати можливість реалізувати право на звернення із позовом.

Зроблено висновок, що цивільна процесуальна форма спрощеного позовного провадження має свої особливості, які впливають на реалізацію права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні. Зроблено висновок, що реалізація права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні являє собою механізм, який гарантує як право на звернення до суду з позовом, так і вирішення питання про відкриття провадження у справі, розгляд справи за спрощеною процедурою і досягнення позитивного процесуального результату. Цей механізм складається з таких взаємопов'язаних прав, як право на позов, тобто право на відкриття провадження у справі, та розгляд справи за спрощеною процедурою і право на вирішення вимоги позову.

Виходячи із завдань та мети цивільного судочинства, право на звернення особи за захистом права у спрощеному позовному провадженні буде пов'язуватися із відкриттям провадження у справі, розглядом справи по суті та вирішення цивільної справи незалежно від очікуваного результату вирішення.

Зроблено висновок, що право на позов у спрощеному позовному провадженні за своєю сутністю означає право на суд незалежно від того, яким буде рішення у справі. Це гарантування державою процесуальної діяльності суду, гарантування здійснення правосуддя. Хоча слід визнати, що належить це право також не всім особам, а тільки тим, стосовно яких можна виокремити передумови права на пред'явлення позову.

Ключові слова: цивільний процес, цивільне процесуальне законодавство, позовне провадження, спрощене позовне провадження, суд, сторони.

Постановка проблеми. Досліджуючи питання про поняття та сутність спрощеного позовного провадження, ми дійшли висновку, що спрощене позовне провадження є складовою частиною позовного провадження. Є цілком логічним, що цивільна процесуальна форма спрощеного позовного провадження має свої специфічні особливості, що своєю чергою буде впливати на реалізацію права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні.

Якщо ми звернемося до нового тлумачного словника української мови, то побачимо, що слово реалізувати тлумачиться як

здійснювати, робити реальним, втілювати що-небудь у життя, виконувати завдання, плани тощо [1, с. 881].

Сутність реалізації права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні буде полягати у тому наскільки чітко, повно і доступно норми цивільного процесуального кодексу закріплюють приписи про порядок звернення до суду і отримання позитивного як процесуального, так і матеріального результату.

Якщо виходити з того, що першоосновою для виникнення спрощеного позовного провадження є загальне позовне провадження, то цілком логічно припустити, що основні правила будуть діяти і у спрощеному позовному провадженні. Тож **мета статті** полягає у комплексному дослідженні механізму реалізації права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні.

Виклад основного матеріалу дослідження. У часи розвитку цивільного процесуального законодавства науковці в різній площині розглядали ці питання. В.М. Мамницький стверджує, що у позовному провадженні право на звернення за судовим захистом пов'язане із суб'єктивним матеріальним правом, яке підлягає захисту [2, с. 522]. Можна погодитись з автором, що виникає таке право для заінтересованої особи у разі порушення матеріального суб'єктивного права. Тож цілком логічним є твердження про те, що процесуальне право, механізми, які в ньому задіяні, і будуть слугувати реалізації права на судовий захист.

Держава задля того щоб забезпечити стабільність цивільного обороту, встановлює конституційні гарантії для здійснення такого захисту в судовому порядку. Як зазначено у статті 55 Конституції, кожен має право захистити права і свободи від порушень і протиправних посягань. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Ці конституційні положення конкретизовані у статті 4 ЦПК України, де зазначено, що кожна особа має право звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів [3].

Зазначені вище тези дають нам можливість зробити попередній висновок, що право на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні є гарантованою державою специфічною процедурою захисту права.

Концептуальні підходи права на позов завжди були предметом наукової дискусії.

У своїй роботі «Право на позов» М.А. Гурвич запропонував новий концептуальний підхід, згідно з яким пропонувалося право на звернення із позовом до суду і право на задо-

волення позову розглядати як два самостійні правові явища. Тобто право на позов у матеріальному розумінні і право на позов у процесуальному розумінні [4, с. 10]. У 60-ті роки розвитку процесуального законодавства з'явилась концепція, згідно з якою право на звернення з позовом і право на його задоволення розглядалось як нерозривна єдність і втілювалося у праві на позов [5, с. 40]. Свого часу А.А. Добровольський, обґрунтовуючи концептуальні підходи самостійності цих двох компонентів, стверджував, що особа може мати право на задоволення позову за відсутності у неї права на звернення з позовною заявою до суду. Він також звертав увагу і на те, що може бути ситуація і навпаки, тобто наявність у особи права на звернення до суду може не співпадати із наявністю з правом на задоволення позову. Тож, за твердженнями науковця, ці обидва складники виступають у єдності, оскільки без права на позов не може існувати права на задоволення позову [6, с. 89]. Згодом Г.Л. Осокіна запропонувала розглядати право на позов як право на звернення за судовим захистом, тобто як право на пред'явлення позову. Авторка стверджувала, що право на позов, як і будь-яке явище об'єктивної дійсності, проходить у своєму розвитку три основні етапи: становлення, або виникнення, реалізацію, або здійснення, і припинення [7, с. 24].

Критикуючи концепцію права на позов як нерозривну єдність повноважень на пред'явлення позову і права на його задоволення, М.Й. Штефан стверджував, що такий підхід суперечить як чинному цивільному процесуальному законодавству, так і практиці його застосування. Він звертав увагу, що такі повноваження, як право на пред'явлення позову і право на його задоволення, мають різний зміст. Він стверджував, що право на позов у процесуальному розумінні відрізняється від права на позов у матеріальному розумінні за підставами виникнення і реалізації [8, с. 330].

Останні роки питання права на позов, його змісту та реалізації розглядалися в основному на рівні навчально-методичної літератури. Зокрема, С.В. Васильєв у своєму підручнику з цивільного процесу так прокоментував свої погляди на зазначену проблематику. Він зазначив, що поділяє позиції тих науковців, які в основу своїх поглядів покладають розуміння двох взаємозумовлених складників. Коли особа наділена правом на звернення до суду і правом на отримання судового захисту, тобто правом на задоволення позову [9, с. 406].

Тож, повертаючись до предмета нашого дослідження, ми вважаємо, що такі повноваження особи, як право на звернення із заявою про розгляд справи у спрощеному провадженні, право на задоволення позову за результатами розгляду справи у спрощеному позовному провадженні, слід досліджувати крізь призму однойменних компетенцій у загальному позовному провадженні.

Виходячи із завдань та мети цивільного судочинства, право на звернення особи за захистом права у спрощеному позовному провадженні буде пов'язуватися із відкриттям провадження у справі, розглядом справи по суті та вирішення цивільної справи незалежно від очікуваного результату вирішення.

Реалізація права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні можлива не для кожної особи, не для кожного суб'єкта цивільних процесуальних правовідносин. Тільки за наявності визначених цивільним процесуальним законом передумов особа буде мати можливість реалізувати право на звернення із позовом. Тож, як правильно визначив С.В. Васильєв,

передумови права на звернення із позовом – це такі обставини, з наявністю або відсутністю яких процесуальний закон пов'язує можливість подати позов до суду у конкретній цивільній справі [9, с. 407]. Хоча, на нашу думку, більш точним є визначення М.Й. Штефана, який право на пред'явлення позову розглядав як надану і забезпечену заінтересованим особам можливість звернутися до суду з вимогою про розгляд і вирішення цивільно-правового спору з метою захисту [8, с. 331].

У спеціальній юридичній літературі до таких передумов включають наявність процесуальної правоздатності та дієздатності; предметної та суб'єктної юрисдикції та дотримання вимог процесуального законодавства стосовно форми та змісту позовної заяви тощо [9, с. 408; 8, с. 330; 10, с. 431].

Для того щоб реалізувати право на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні, велике значення буде мати наявність процесуальної правоздатності та процесуальної дієздатності. Статтями 46 і 47 ЦПК України, відповідно, регулюються питання процесуальної право- та дієздатності. Якщо правоздатність визначається як здатність мати цивільні процесуальні права та обов'язки сторони, третьої особи, заявника, заінтересованої особи і нею наділені всі фізичні і юридичні особи, то здатність особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки у суді називається цивільною процесуальною дієздатністю і нею наділені фізичні особи, які досягли повноліття, а також юридичні особи. У статті 47 ЦПК України ще додатково визначаються специфічні особливості набуття процесуальної дієздатності неповнолітніми особами, зокрема, неповнолітні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, а також особи, цивільна дієздатність яких обмежена, можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом. Суд може залучити до участі в таких справах законного представника неповнолітньої особи або особи, цивільна дієздатність якої обмежена. У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває цивільної процесуальної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Цивільної процесуальної дієздатності набуває також неповнолітня особа, якій у порядку, встановленому ЦПК України, надано повну цивільну дієздатність [3].

Що ж стосується виокремлення предметної та суб'єктної юрисдикції, то тут також будуть свої специфічні особливості. Крім того, що будуть діяти загальні положення (ч. 1 ст. 19 ЦПК України) про те, які справи розглядаються судами цивільної юрисдикції, під час звернення до суду із заявою про розгляд справи у спрощеному позовному провадженні слід обов'язково враховувати призначення такого виду провадження. Нагадаємо, що у спрощеному позовному провадженні розглядаються так звані малозначні справи та справи, що виникають з трудових відносин; справи про надання судом дозволу на тимчасовий виїзд дитини за межі України тому з батьків, хто проживає окремо від дитини, у якого відсутня заборгованість зі сплати аліментів та якому відмовлено другим із батьків у наданні нотаріально посвідченої згоди на такий виїзд; справи незначної складності та інші справи, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи (ч. 4 ст. 19 ЦПК України) [3]. Крім того, важливим буде і те, що у січні 2020 р. законодавець докорінно змінив бачення сутності малозначних справ і тепер такими мають визнаватися не тільки справи, у яких ціна позову не перевищує

ста розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, чи справи незначної складності, визнані судом малозначними, крім справ, які підлягають розгляду лише за правилами загального позовного провадження, та справ, ціна позову в яких перевищує двісті п'ятдесят розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, але й ті категорії справ, які донедавна мали виключну приналежність для розгляду у загальному позовному провадженні, а саме справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспоруванням батьківства (материнства); справи про розірвання шлюбу; справи про захист прав споживачів, ціна позову в яких не перевищує двохсот п'ятдесяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб.

Самостійними передумовами реалізації права на розгляд справи за процедурою спрощеного позовного провадження є дотримання вимог цивільного процесуального законодавства стосовно форми і змісту позовної заяви, сплати судового збору, належне підтвердження повноважень представника на ведення справи у суді, дотримання правил територіальної юрисдикції (підсудності).

Що стосується такої передумови розгляду справи у спрощеному позовному провадженні, як дотримання належної форми і змісту позовної заяви, то слід зазначити, що законодавець не передбачає відмінностей стосовно форми позовної заяви. Тобто позовна заява має містити застереження стосовно предмета спору та їх обґрунтування. Позовна заява подається до суду у письмовій формі і підписується позивачем або особою, яка є представником позивача чи іншою особою, яка законом наділена правом звертатися в інтересах інших осіб. Що ж стосується особливостей, які вказують на можливість розгляду справи за спрощеною процедурою, то вони будуть проявлятися у тому, що клопотання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження позивач має право вмістити у зміст позовної заяви із застереженням про те, що таке клопотання має стосуватися розгляду в порядку спрощеного позовного провадження всієї справи і не може стосуватися лише певної частини позовних вимог, інакше суд не приймає його до розгляду, про що зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі (ст. 276 ЦПК України).

Велике значення для вирішення питання про розгляд справи за правилами спрощеного позовного провадження має сплата судового збору. Вже у позовній заяві позивач має зробити попередній розрахунок суми судових витрат і зробити застереження стосовно того, чи не звільняється позивач від сплати судового збору. Якщо позивач звільняється від сплати судового збору, він має зробити застереження стосовно підстав звільнення, оскільки відповідно до ст. 177 ЦПК до позовної заяви додаються документи, які вказують на розмір судового збору і підтверджують реальну його сплату. Це є важливим моментом, тому що невиконання цих приписів процесуального закону буде на заваді відкриття провадження у справі і навіть підставою для залишення позовної заяви без руху і, як наслідок, повернення її заявнику (ст. 185 ЦПК України). Визначення ціни позову, попередній правильний розрахунок судових витрат та сплата судового збору тим більше має велике значення, оскільки суд наділений правом вирішити

питання про відмову розгляду справи за процедурою спрощеного позовного провадження в разі збільшення позовних вимог і з цих підстав справа не може бути розглянута у спрощеному позовному провадженні.

Звернемо увагу ще на одну передумову, від якої залежить можливість розгляду справи за процедурою спрощеного позовного провадження – це визначення територіальної юрисдикції (підсудності). Ці питання регулюються ст.ст. 26–32 ЦПК України. Слід зазначити, що в разі надходження позовної заяви до суду із порушенням правил територіальної юрисдикції (підсудності) суд вирішує питання про передачу справи до іншого суду за підсудністю, але тільки у тих випадках, які передбачені ч. 1 ст. 31 ЦПК України, тобто в разі, якщо справа належить до територіальної юрисдикції (підсудності) іншого суду; коли після задоволення відводів (самовідводів) чи з інших підстав неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи та якщо ліквідовано або з визначених законом підстав припинено роботу суду, який розглядав справу. Втім, якщо справа прийнята судом до свого провадження з додержанням правил підсудності, вона повинна бути ним розглянута і в тому разі, коли в процесі розгляду справи вона стала підсудною іншому суду, за винятком випадків, коли внаслідок змін у складі відповідачів справа належить до виключної підсудності іншого суду. За процедурою, передбаченою ч. 3 ст. 31 ЦПК України, передача справи здійснюється на підставі ухвали суду не пізніше п'яти днів після закінчення строку на її оскарження, а в разі подання скарги – не пізніше п'яти днів після залишення її без задоволення. У разі ліквідації або припинення роботи суду справи, що перебували у його провадженні, невідкладно передаються до суду, визначеного відповідним законом або рішенням про припинення роботи суду, а якщо такий суд не визначено – до суду, що найбільш територіально наближений до суду, який ліквідовано або роботу якого припинено. Якщо передача справи відбувається з підстав коли після задоволення відводів (самовідводів) чи з інших підстав неможливо утворити новий склад суду для розгляду справи, то передача справи здійснюється за розпорядженням голови суду на розгляд суду, найбільш територіально наближеного до цього суду. Незалежно від підстав передачі справи спори між судами про підсудність не допускаються. Як передбачено ст. 32 ЦПК України справа, передана з одного суду до іншого, повинна бути прийнята до провадження судом, якому вона надіслана.

Слід зазначити, що це питання не завжди вирішувалося у такий демократичний спосіб. До реформування цивільного процесуального законодавства у 2017 р. норми, які регулювали питання процесуальних наслідків порушення правил територіальної підсудності, передбачали положення, за якими суддя, вирішуючи питання про відкриття провадження у справі і встановивши, що справа не підсудна цьому суду, повертав заяву позивачеві, щоб він уже сам вирішував, до якого суду слід звертатися [11, с. 43].

Висновки. Реалізація права на розгляд справи у спрощеному позовному провадженні являє собою такий механізм, який гарантує не тільки право на звернення до суду з позовом, але й вирішення питання про відкриття провадження у справі, розгляд справи за спрощеною процедурою і врешті-решт досягнення того процесуального результату, заради якого особа зверталася до суду – ухвалення справедливого рішення

у справі, досягнення мети цивільного судочинства – захисту порушеного, невизнаного або оспореного права особи.

Цей механізм складається з таких взаємопов'язаних правомочностей, як право на позов, тобто права на відкриття провадження у справі та розгляд справи за спрощеною процедурою та права на вирішення вимоги позову.

Право на позов у спрощеному позовному провадженні за своєю сутністю так само, як і право на позов у загальному позовному провадженні, означає право на суд незалежно від того, яким буде рішення у справі. Тобто це гарантування державою процесуальної діяльності суду і воно не залежить від того, чи є у особи порушення матеріального суб'єктивного права або охоронюваного законом інтересу. Хоча слід визнати, що належить це право також не всім особам, а тільки тим, стосовно яких можна виокремити передумови права на пред'явлення позову.

Література:

- Новий тлумачний словник української мови: у 4-х томах / укл.: В. Яременко, О. Сліпущко. Київ : Видавництво «Аковіт», 1999. Т. 3. 928 с.
- Курс цивільного процесу : підручник / В.В. Комарова та ін. Харків : Право, 2011. 1352 с.
- Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV (в редакції Закону України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004740-13> (дата звернення: 02.01.2021).
- Гурвич М.А. Право на иск : монографія. Москва–Ленинград : Наука, 1949. 216 с.
- Клейнман А.Ф. Новейшие течения в науке гражданского процессуального права : монографія. Москва : Изд-во Моск. унив-та, 1967. 119 с.
- Добровольский А.А., Иванова С.А. Основные проблемы исковой формы защиты права : монографія. Москва : Изд-во Моск. унив-та, 1979. 159 с.
- Осокина Г.Л. Право на защиту в исковом производстве : монографія. Томск : Изд-во Том. унив-та, 1990. 160 с.
- Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: Академічний курс : підручник. Київ : Ін Юре, 2005. 624 с.
- Васильев С.В. Гражданский процесс : курс лекцій. Харьков : Эспада, 2010. 688 с.
- Цивільний процес України : академічний курс / С.Я. Фурса та ін. Київ : Видавець Фурса С.Я. : КНТ, 2009. 848 с.
- Цивільний процесуальний кодекс України, прийнятий 18.07.1963 р. *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. 2004. № 5. Цивільне процесуальне законодавство. 544 с.

Yepanchintsev O. S. The exercise of the right to a case in summary proceedings

Summary. The article analyzes some issues of realization of the right to consideration of the case in the simplified claim proceedings. Simplified litigation is a component of litigation.

The exercise of the right to a case in summary proceedings is not possible for every person, not for every subject of civil procedural legal relations. Only in the presence of the preconditions defined by the civil procedural law the person will have an opportunity to realize the right to the address with the claim.

It is concluded that the civil procedural form of summary proceedings has its own characteristics that affect the exercise of the right to a case in summary proceedings. It is concluded that the exercise of the right to a case in summary proceedings is a mechanism that guarantees both the right to sue and resolve the issue of opening proceedings, consideration of the case under a simplified procedure and achieving a positive procedural result. This mechanism consists of such interrelated rights as the right to sue, i.e. the right to initiate proceedings and consider the case under a simplified procedure and the right to resolve the claim.

Based on the tasks and purpose of civil proceedings, the right of a person to seek protection in a simplified claim procedure will be associated with the opening of proceedings, consideration of the case on the merits and resolution of a civil case, regardless of the expected outcome of the decision.

It is concluded that the right to sue in summary proceedings in its essence means the right to a court, regardless of the decision in the case. This is a guarantee by the state of the procedural activity of the court, a guarantee of the administration of justice. However, it should be recognized that this right also does not belong to all persons, but only to those in respect of whom the preconditions of the right to sue can be distinguished.

Key words: civil process, civil procedural legislation, claim proceedings, simplified claim proceedings, court, parties.